

Samenvatting van het onderzoek

Aanleiding tot dit promotieonderzoek waren ervaringen van pedagogisch medewerkers en pedagogen werkzaam in de kinderopvang in Nederland. Zij merkten dat het functioneren van groepen in de kinderdagopvang van elkaar verschilt en zij veronderstelden dat dit 'groepsfunctioneren' het gedrag van de kinderen in de groep kan beïnvloeden. Een uitgebreide zoektocht in wetenschappelijke literatuur maakte duidelijk dat empirisch onderzoek naar het functioneren van groepen kinderen van deze jonge leeftijd ontbrak. Dit promotieonderzoek had daarom tot doel groepsfunctioneren van kinderdagverblijfgroepen en factoren die samenhangen met verschillen tussen groepsfunctioneren systematisch te onderzoeken.

Een *kinderdagverblijfgroep* hebben we gedefinieerd als de kinderen die samen gebruik maken van kinderdagopvang in dezelfde groepsruimte. Op basis van het theoretische model over persoonlijke relaties van Hinde (1997), werd *groepsfunctioneren* gedefinieerd als een relatief stabiel patroon van relaties, emoties en cognities dat ontstaat als gevolg van herhaalde interacties tussen kinderen in een kinderdagverblijfgroep.

Het onderzoek bestaat uit vier empirische studies. De studies maakten gebruik van dezelfde steekproef van 44 Nederlandse kinderdagverblijfgroepen. Voor sommige studies werd een deel van deze steekproef gebruikt.

Conceptualisering en meting van groepsfunctioneren in de kinderdagopvang en de relatie met structurele groepskenmerken (studie 1)

De eerste studie introduceert het meetinstrument voor groepsfunctioneren in de kinderdagopvang (Group Functioning Instrument for Child Care; GFI-CC) en het conceptuele model dat hieraan ten grondslag ligt. Volgens dit model wordt het functioneren van groepen in de kinderdagopvang gekarakteriseerd door twee dimensies: cohesie en emotioneel klimaat. Het emotionele klimaat, of de affectieve sfeer in de groep, wordt gezien als een enkelvoudig construct. Cohesie verwijst naar de onderlinge verbinding tussen de kinderen in de groep en wordt beschouwd als meer complex. Het komt tot uiting in drie complementaire constructen, namelijk de netwerkstructuur (het patroon van de relaties tussen de kinderen in de groep), actiecoördinatie (de mate waarin kinderen spontaan hun gedrag

op elkaar afstemmen) en betrokkenheid (de mate waarin kinderen positieve belangstelling voor elkaar vertonen).

In deze eerste studie werd de GFI-CC toegepast in 44 Nederlandse kinderdagverblijfgroepen. Iedere groep werd tijdens een eendaags bezoek gedurende 72 minuten gefilmd in situaties waarin de kinderen konden kiezen wat zij deden en met wie (vrij spel en wachtsituaties). Observatie van deze video-opnames vormde de basis voor de beoordeling van het groepsfunctioneren. De netwerkstructuur werd vastgesteld met behulp van event-sampling, het registeren van de interacties tussen kinderen in de groep; als twee kinderen meer met elkaar interacteerden dan verwacht op basis van toeval, werd dit geïdentificeerd als een *relatie*. Actiecoördinatie, betrokkenheid en emotioneel klimaat werden gescoord op een 5-punts schaal.

Het in dit onderzoek gevonden patroon van correlaties tussen de dimensies en constructen van groepsfunctioneren bood in het algemeen eerste voorlopige steun voor het conceptuele model. Echter, actiecoördinatie en betrokkenheid bleken onverwacht sterk met elkaar samen te hangen en niet zozeer verschillende constructen te zijn zoals werd verwacht op basis van het model.

In deze studie werd ook de relatie tussen structurele groepskenmerken en groepsfunctioneren onderzocht. Zoals verwacht waren de scores voor groepsfunctionen hoger in kleinere groepen, in groepen met oudere kinderen, en in groepen die door de kinderen al gedurende een langere periode bezocht werden. Het was verrassend dat groepsconstantie (het aantal dagen in de week dat de kinderen samen dezelfde groep bezoeken), niet gerelateerd bleek te zijn aan het functioneren van de groep.

Stabiliteit van groepsfunctioneren in kinderdagverblijven (studie 2)

Aangezien groepsfunctioneren is omschreven als een relatief stabiel patroon van relaties en emoties, werd in de tweede studie de stabiliteit van groepsfunctioneren in de kinderdagopvang onderzocht. Het groepsfunctioneren werd met een tussenperiode van twee of drie weken tweemaal gemeten met behulp van de GFI-CC in 36 kinderdagverblijfgroepen. Om te waarborgen dat de groepssamenstelling op beide observatiedagen vergelijkbaar zou zijn, vond de tweede observatie plaats op dezelfde dag van de week als de eerste observatie.

Verschillende indicatoren voor stabiliteit duiden er op dat groepsfunctioneren stabiel is, althans over een relatief korte periode van twee of drie weken. De gemiddelde scores voor groepsfunctioneren bleven over alle groepen gelijk (mean-level stability) en groepen behielden hun relatieve positie ten opzichte van elkaar met betrekking tot de scores voor groepsfunctioneren (rank-order stability). Het patroon van de onderlinge relaties tussen de variabelen voor groepsfunctioneren was ook stabiel. Gezien de relatief onstabiele groepssamenstelling van Nederlandse kinderdagverblijven, was het aantal dezelfde kinderen dat aanwezig was op beide observatiedagen zoals verwacht niet heel hoog (76%). Daarom werden partiële correlaties voor de rank-order stabiliteit berekend waarin gecontroleerd werd voor de groepssamenstelling. Deze lieten zien dat de relatieve positie van een groep niet werd beïnvloed door veranderingen in de groepssamenstelling, hetgeen suggereert dat het groepsfunctioneren van een kinderdagverblijfgroep wordt beïnvloed door factoren die stabielier zijn dan groepssamenstelling. Geconcludeerd werd dat de gevonden stabiliteit de test-hertest betrouwbaarheid van de GFI-CC en de onderliggende definitie van groepsfunctioneren als een relatief stabiel patroon ondersteunt.

Kenmerken van pedagogisch medewerkers en de omgeving als voorspellers van groepsfunctioneren in kinderdagverblijven (studie 3)

De derde studie onderzocht de relatie tussen groepsfunctioneren en kenmerken van de directe omgeving van een kinderdagverblijfgroep, namelijk interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers (het bevorderen van positieve interacties tussen kinderen, sensitieve responsiviteit, respect voor autonomie, expressie van positieve gevoelens naar de kinderen en het uiten van negatieve gevoelens jegens de kinderen), de programmastructuur, de groepsruimte en inrichting, en de relatieve drukte (crowdedness) in de groepsruimte. Aan deze studie namen dezelfde 44 groepen deel als in de eerste studie.

Groepsfunctioneren werd gemeten met behulp van de GFI-CC. De interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers werden beoordeeld op 7-punts schalen, gebaseerd op observatie van video-opnames die afzonderlijk van de opnames van de kinderen waren gemaakt. Voor iedere interactievaardigheid werd een groepsscore verkregen door het gemiddelde te berekenen over de scores van de pedagogisch medewerkers die op de dag van de observatie in de groep werkten. De kwaliteit van de programmastructuur, van de groepsruimte en

van de inrichting werden beoordeeld met behulp van subschalen van de ITERS-R en ECERS-R, veelgebruikte meetinstrumenten voor de kwaliteit van de kinderopvang, aangevuld met scores voor de relatieve drukte in de groepsruimte (het aantal kinderen per vierkante meter en per speelhoek).

De resultaten van deze studie tonen aan dat het groepsfunctioneren gerelateerd is aan kenmerken van de directe omgeving van de kinderdagverblijfgroep. Zoals voorspeld bleek dat hoe beter de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers in een groep, vooral sensitieve responsiviteit en expressie van positieve gevoelens, hoe hoger de scores voor groepsfunctioneren, met name voor emotioneel klimaat. Bovendien hadden kinderen in groepen waar de pedagogisch medewerkers beter waren in het bevorderen van positieve contacten tussen kinderen, meer relaties met andere kinderen en vertoonden ze meer actiecoördinatie en betrokkenheid. De groepsruimte en de inrichting bleken ook verschillen in groepsfunctioneren te voorspellen. Hoe beter de kwaliteit van de inrichting (het aantal speelhoeken en de toegankelijkheid van het spelmateriaal voor de kinderen), des te hoger de scores voor groepsfunctioneren. De programmastructuur (bijvoorbeeld de gelegenheid voor vrijspel) en de relatieve drukte in de groepsruimte bleken niet samen te hangen met groepsfunctioneren.

De identificatie van interactievoorkeuren tussen kinderen in kinderdagverblijfgroepen door pedagogisch medewerkers (studie 4)

In de vierde studie, waaraan 36 kinderdagverblijfgroepen deelnamen, onderzochten we de accuraatheid waarmee pedagogisch medewerkers interactievoorkeuren tussen kinderen identificeren en factoren die hierop van invloed kunnen zijn. We gebruikten de interactievoorkeuren van de kinderen die in de eerste studie waren geobserveerd om de netwerkstructuur te bepalen. Hiernaast werden alle pedagogisch medewerkers gevraagd om met behulp van een sociogram aan te geven welke kinderen in de groep regelmatig met elkaar contact hadden. Per groep werd één willekeurig gekozen pedagogisch medewerker betrokken in de statistische analyse. De geobserveerde interactievoorkeuren van de kinderen werden vergeleken met de interactievoorkeuren van dezelfde kinderen volgens de pedagogisch medewerker van de groep. Gemiddeld noemden de pedagogisch medewerkers ongeveer eenderde van de geobserveerde voorkeuren, maar er waren grote verschillen tussen pedagogisch medewerkers met betrekking tot de juistheid van hun beschrijving. De meeste pedagogisch medewerkers meldden minder

interactievoorkeuren dan er geobserveerd waren, een enkeling meldde meer interactievoorkeuren dan er waren waargenomen. Zoals verwacht waren pedagogisch medewerkers die goed waren in het bevorderen van positieve contacten tussen kinderen, een vaardigheid die oog voor contacten tussen kinderen veronderstelt, beter in het identificeren van de interactievoorkeuren van de kinderen in hun groep. Hetzelfde gold voor pedagogisch medewerkers die meer dagen per week in de groep werkten, waarschijnlijk omdat dit hen meer gelegenheid biedt om de actuele contacten tussen kinderen te observeren.

Conclusies

De resultaten van de studies in dit onderzoek kunnen worden samengevat in de volgende belangrijkste conclusies:

1. Deze thesis levert het eerste empirisch bewijs voor verschillen in groepsfunctioneren tussen kinderdagverblijfgroepen. Er zijn relatief stabiele verschillen tussen kinderdagverblijfgroepen met betrekking tot de twee belangrijkste dimensies van groepsfunctioneren in kinderdagverblijven, namelijk de cohesie (weerspiegeld in de netwerkstructuur, actiecoördinatie en betrokkenheid van de kinderen in de groep) en het emotionele klimaat.
2. Het Group Functioning Instrument for Child Care, de GFI-CC, is een betrouwbaar en valide instrument voor de beoordeling van groepsfunctioneren van kinderdagverblijfgroepen.
3. Groepsfunctioneren is gerelateerd aan structurele kenmerken van de groep. Scores voor groepsfunctioneren zijn hoger in kleinere groepen, in groepen waar kinderen gemiddeld ouder zijn en in groepen waar de kinderen al gedurende een langere periode komen. Groepsfunctioneren hangt niet samen met groepsconstantie, dat wil zeggen het aantal dagen in de week dat kinderen samen in de groep zijn.
4. Groepsfunctioneren, met name het emotionele klimaat van een groep, houdt verband met kenmerken van de directe omgeving van de groep. Een positief emotioneel klimaat is gerelateerd aan betere interactievaardigheden van de pedagogisch medewerker, met name sensitieve responsiviteit. Scores voor cohesie zijn hoger in groepen waar pedagogisch medewerkers goed zijn in het bevorderen van positieve contacten tussen kinderen en in groepen waar de groepsruimte is ingedeeld in welomschreven en gevarieerde speelhoeken.
5. In het algemeen hebben pedagogisch medewerkers weinig oog voor contacten tussen kinderen, maar er zijn wat dit betreft grote verschillen tussen pedagogisch medewerkers. Deze vaardigheid kan

verbeterd worden door training specifiek gericht op het herkennen van interacties tussen kinderen in de groep en door het verhogen van het aantal dagen dat een pedagogisch medewerker in dezelfde groep werkt.